

Parlamendiliikmete immuniteedi põhimõtte rakendamine kriminaalmenetluses

Kätlin-Chris Kruusmaa

Sisukord

1. Sissejuhatus
2. Teiste riikide regulatsioonid
3. Kehtiv regulatsioon ja põhiseaduse § 76 nõuded
4. PS § 76 esimene lause määratlemine seadusandja poolt

Käesoleva analüüsi eesmärgiks on vaadelda põhiseadus §-st 76 tulenevat saadikupuutumatus põhimõtet ning püüda anda vastus küsimusele, kuidas põhimõtte takistab korruptsiooni- ja teiste latentsete kuritegude uurimist.

Järeldused

- Teatud piirangute seadmine on immuniteedi eesmärk, samas jätab PS § 76 selle sisu ja ulatuse määramiseks seadusandjale laia otsustusõiguse.
- Kehtiv regulatsioon on keeruline ning selles on põhjendamatud erisused Riigikogu liikmete, valitsuse liikmetele jt. Samuti peaks regulatsioon olema ühetaoline erinevate toimingute puhul.
- Reguleerimata on olukorrad, kus kahtlustatav on Riigikogu liikme lähedane ning selliseid olukordi tuleb lahendada tõlgendamise teel.
- Puudub regulatsioon juhtudeks, kus Riigikogu immuniteedi ära ei võta ning menetlusega ei ole võimalik seetõttu edasi minna.

Soovitused

- Ühtlustada regulatsioon, mis puudutab erinevate kriminaalmenetluse toimingute jaoks nõusolekute andjaid. Tasub kaaluda, kas sõltumatu eelkontrollina on võimalik rakendada suuremal määral kohut.
- Reguleerida olukord, kus menetlustoiminguid tuleb teha Riigikogu liikme lähedase suhtes, nt olukorras, kus läbiotsimine viiakse läbi Riigikogu liikmele kuuluval kinnistul või ühisvara arestimisega seoses.

Kriminaalpoliitika analüüs

Nr 4/2017

www.korruptsioon.ee

www.kriminaalpoliitika.ee

www.just.ee

JUSTIITSMINISTEERIUM

- Reguleerida teoreetiline olukord, kus Riigikogu oma liikmelt puutumatus ära ei võta ning seetõttu menetlusega jätkata ei ole võimalik, kuid seaduses puudub alus kriminaalmenetluse lõpetamiseks.

Sissejuhatus

Käesoleva analüüsi eesmärgiks on analüüsida põhiseadus § 76 tulenevat saadikupuutumatus põhimõtet ning püütakse anda vastus küsimusele, kuidas põhimõte takistab korruptsiooni- ja teiste latentsete kuritegude uurimist.

Analüüsi koostamisel analüüsis autor kehtivat regulatsiooni, intervjueris immuniteedi ära võtmise menetlusega seotud kahte prokuröri ning vaatas teiste riikide sarnaseid regulatsioone. Eesti õiguse analüüsi osas panustas sisendi andjana olulisel määral Heili Sepp, kes on töötanud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonnas ja õiguskantsleri büroos ning kellel on teemaga kokkupuude prokurörina.

Eestis reguleerib riigikogu liikme immuniteedimenetlust põhiseaduse § 76, mille kohaselt on riigikogu liige puutumatu ning teda saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul. Lisaks reguleerib riigikogu liikme immuniteedimenetlust täpsemalt ka KrMS §-d 382¹-382¹⁰. Riigikogu on alates 1991. aastast saadikupuutumatus ära võtnud üheksal korral.

Mõningate erisustega peab riigikogu liige kandma vastutust õigusrikkumiste eest võrdsetel alustel teiste inimestega.

Prokurör: Saadikupuutumatus menetluses tekib iga juhul mõningane poliitiline aspekt, mida vältida ei ole võimalik. Eraelu ja poliitiline tegevus on omavahel tugevas seoses ning neid eristada ei ole alati võimalik.

Alates 1991. aastast on saadikupuutumatus äravõtmist menetletud üheksal korral ning kõigil kordadel on riigikogu andnud loa saadikupuutumatus äravõtmiseks. Kolmel korral on süüdistatav õigeks mõistetud (Heiki Kranich 1996, Siim Kallas 1998, Jaanus Tamkivi 2005) ning kuuel korral süüdi (Margus Hanson 2005, Villu Reiljan 2009, Ester Tuiksoo 2009, Priit Toobal 2014, Lauri Laasi 2014 ja Urbo Vaarmann 2014). Seitsmel juhul on lõpliku otsuse teinud riigikohus ning ühel juhul ei õnnestunud viimast kohtuinstantsi välja selgitada. Urbo Vaarmann on rahuldunud I astme kohtu otsuse ning kokkuleppemenetlusega.

Teiste riikide regulatsioonid

Üldjuhul on erinevates Euroopa riikides parlamendiliikmetele kohalduv mingis vormis kaitse kriminaalmenetluse läbiviimise osas. Ollaksegi seisukohal, et mingil kujul puutumatus on vajalik demokraatia toimimiseks, teisalt peetakse kaitse ulatust tihtipeale ülemääraseks, sest loob võimaluse korruptsiooniks (Hardt 2013: 22). Laiemalt tuntakse kahte lähenemist parlamendiliikme immuniteedile:

- kontinentaalne parlamentaarne lähenemine ja
- Westminsteri lähenemine.

Enamikes Euroopa riikides kehtib nn kontinentaalne parlamentaarne süsteem, kus puutumatus sisaldab endas nii kaitset parlamendi töös osalemisel, kuid ka käsitleb parlamendi liikme vastutusele võtmist muus osas. Tavaliselt on kriminaalvastutusele võtmiseks vaja parlamendi luba (Hardt 2013: 22). Konstitutsioonilise parlamentaarse traditsiooniga riikides on immuuteedi põhimõtte kujundaja olnud Prantsusmaa, seetõttu on süsteem levinud ka väljaspool Euroopat, kuna Prantsusmaa mõju koloniaalriigina on olnud laialdane (Hardt 2013: 29).

Ainuke kontinentaalset parlamentaarset traditsiooni järgiv riik, kus parlamendi liikmel puudub immuuteet, on Holland. Hollandi põhiseaduse kohaselt (art 71) on parlamendiliikmel puutumatus üksnes selle osas, mida parlamendi liige on väljendanud parlamendi töös osaledes¹. Hollandi süsteemi üle on korduvalt vaieldud ning arutletud, kas selle ulatust peaks laiendama (Hardt 2013: 30), eriti kerkis see päevakorrale, kui Hollandi paremäärmuslik parlamendiliige Geert Wilders väljendas arvamust, mis oli käsitletav vihakõnena ja see on Hollandis määratletud kuriteona.

Suurbritannias on *common law* maana kasutusel Westminsteri süsteem, kus kehtib nõ konstitutsiooniline põhimõte, et parlamendi liige on teiste kodanikega seaduse ees võrdne, mistõttu ei näe erinevad õigusaktid ette puutumatus kriminaalmenetluses, küll aga on see olemas tsiviilasjades ajal, mil nad viibivad parlamendis. Ca 700 aastat on siiski kehtinud ka regulatsioon, millega parlamendi istungite perioodil on parlamendi liikmel kaitse vahistamise eest. Westminsteri immuuteedi süsteem kehtib tänaseni ka Suurbritannia endistes kolooniates ja nendes kujunenud riikides (USAs, Kanadas, Uus-Meremaal, Austraalias).

Mõned näited immuuteedi regulatsioonidest erinevates Euroopa riikides:²

<p>Euroopa Parlament³</p>	<p>Protokoll (nr 7) Euroopa Liidu privileegide ja immuuteetide kohta, Euroopa Parlamendi liikmeid ei või üle kuulata, nende suhtes tõkendit kohaldada ega neid kohtumenetlusele allutada nende poolt oma kohustuste täitmisel avaldatud arvamuste või antud häälte tõttu.</p> <p>Euroopa Parlamendi istungjärkude ajal on Euroopa Parlamendi liikmetel:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) oma riigi territooriumil samasugune immuuteet nagu selle riigi parlamendi liikmetel; b) teise liikmesriigi territooriumil immuuteet tõkendite ja kohtumenetluse suhtes. <p>Immuuteedile ei saa tugineda, kui parlamendiliige tabatakse õiguserikkumiselt, ning see ei takista Euroopa Parlamendil kasutamast õigust oma liikme immuuteet ära võtta</p> <p>Euroopa Parlamendi liikmete immuuteet kehtib ka siis, kui nad sõidavad Euroopa Parlamendi istungipaika ja sealt tagasi.</p>
--------------------------------------	---

¹ Rangelt võttes ei ole siin tegemist parlamendiliikme immuuteedi, vaid indenniteediga, mida Eesti Vabariigi põhiseaduses reguleerib § 62, mis ei ole käesoleva analüüsi objekt.

² Tegemist ei ole ammendavate näidetega ning protsessi kirjeldavad sätted tulevad alama astme õigusaktidest.

³ https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026et_protocol_7.pdf

Saksamaa ⁴	<p>Põhiseadus, artikkel 46</p> <p>Immuneet kaitseb kriminaalmenetluse eest. Erandina kehtib <i>flagrante delicto</i> põhimõte: immuneet ei kaitse parlamendiliiget, kui ta tabatakse teolt või teole järgneva päeva jooksul. Muul juhul on kriminaalmenetluste läbiviimise jaoks on vajalik parlamendi(komisjoni) otsus. Parlament teeb otsuse prokuratuurilt saadud informatsiooni alusel</p>
Soome ⁵	<p>Põhiseadus, artikkel 30</p> <p>Enne kohtuprotsessi algust ei tohi parlamendi liiget vahi alla võtta ilma parlamendi nõusolekuta, välja arvatud juhtudel, kus parlamendi liiget kahtlustatakse kuriteos, mille eest nähakse ette minimaalselt kuu kuupikkune vangistus. Parlamendi liikme kinnipidamisest tuleb viivitamatult teavitada spiikrit</p>
Taani ⁶	<p>Põhiseadus, artikkel 57</p> <p>Parlamendiliiget ei tohi süüdi mõista ega vangistada ilma parlamendi loata, erandina kehtib ka siin <i>flagrante delicto</i> põhimõte. Immuneet ei hõlma uurimistoiminguid, aresti ega ka trahve. Immuneedi eemaldamise aluseks on peaprokuröri avaldus parlamendile.</p>
Läti ⁷	<p>Põhiseadus, artikkel 30</p> <p>Kriminaalmenetlust Seimi liikme suhtes tohib alustada üksnes Seimi nõusolekul, samuti ei tohi korraldada läbiotsimisi jms. Kehtib ka <i>flagrante delicto</i> põhimõte.</p>

Kehtiv regulatsioon ja põhiseaduse § 76 nõuded

Põhiseaduse § 76 ei sea iseenesest korrupsiooni- ja teiste latentsete kuritegude uurimisele ülemääraseid piiranguid. PS § 76 näeb ette: "Riigikogu liige on puutumatu. Teda saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul." Teatud piirangute seadmine ongi immuneedi eesmärk juba selle olemusest tulenevalt. Kui PS § 76 esimene lause näeb ka ette Riigikogu liikme üldise puutumatus, siis jätab ta selle sisu ja ulatuse määratlemisel seadusandjale ulatusliku otsustusruumi. Sama paragrahvi teine lause täpsustab aga, et Riigikogu liikme puutumatus ühel konkreetsel juhtumil – tema kriminaalvastutusele võtmisel – seisneb nõudes saada selleks toiminguks õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolek. Lisaks reguleerivad riigikogu liikme puutumatus küsimusi riigikogu liikme staatuse seaduse §-d 18-18⁵, mis täpsustavad immuneedi olemust ja erisusi. Kriminaalmenetluse läbiviimise erisusi puutumatus puhul reguleerib KrMS 14¹ peatükk.

⁴ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html

⁵ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>

⁶ http://www.thedanishparliament.dk/publications/~media/PDF/publikationer/English/The_constitutional_act_of_denmark_2013.pdf.ashx

⁷ <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution>

Puutumatus loob parlamendisaadikutele objektiivse õigusega kaitstud seisundi, mis tuleneb sellest, et saadikute puhul on kriminaalmenetluse läbiviimine raskendatud, aga see menetluslik tõke ei ole seatud meelevaldselt, vaid selleks, et kindlustada seadusandliku võimu korrakohast toimimist ja takistada teiste võimuharude ebakohast sekkumist parlamendi töösse. Riigikogu liikme puutumatus ajaloolisi tagamaid on avatud Hent Kalmo artiklis „Riigikogu liikme puutumatus“ (Juridica...2012: 597–610) ning nende kordamine siinkohal ei ole vajalik. Sõltumata sellest, millised muudatused on aeg toonud riigikorraldusse või kriminaalmenetluse kulgu ja prioriteetidesse, ei saa ka täna eitada vajadust välistada poliitiliselt motiveeritud kriminaalmenetluse võimalusi ja kaitsta opositsiooni enamuse surve ja kuritarvituste eest (vt ka EIKo 03.12.2009, Kart vs. Türgi, p 90). Kuigi [Veneetsia Komisjon](#) on näinud vajadust parlamendiliikme immuniteedi piiratuna hoidmiseks ja kitsaks tõlgendamiseks, ei ole põhjust pidada instituuti tervikuna Eestis tarbetuks anakronismiks. Küsimus on pigem põhiseaduses sätestatu edasises sisustamises seadusandja poolt.

Prokurör: Hetkel on üsna lai tõlgendus, kitsaks saaks seda pidada juhul, kui immuniteediga oleks kaitstud üksnes riigikogu töös väljaõeldu. Teisalt on lai käsitus demokraatia seisukohalt oluline.

Siin tuleb vahet teha PS § 76 esimese ja teise lause tõlgendamise kaasnematel probleemidel.

PS § 76 teine lause eraldiseisvana ei ole seni teadaolevalt praktikas märkimisväärseid tõkkeid kriminaalmenetlusele seadnud. Selles, mis on „kriminaalvastutusele võtmine,“ on aja jooksul seaduse tõlgendamisel üksmeelele jõutud. Kriminaalmenetluse seadustik seob selle faasi süüdistuse esitamisega. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 17. veebruar 2014 otsuses nr [3-4-1-54-13](#) on küsimust analüüsid jõutud järelduseni, et „Riigikogu liikme kriminaalvastutusele võtmist PS § 76 teise lause tähenduses tuleb vaadelda ajas kulgeva protsessina, mis algab tema suhtes süüdistusakti koostamise või kokkuleppe sõlmimisega ja lõpeb kohtuotsuse jõustumise või kriminaalmenetluse lõpetamisega.“ Praktikas on tõepoolest esinenud ka juhtumeid, kus menetlus õiguskantsleri juures on pikendanud kriminaalasja menetlusaega märkimisväärselt (kriminaalasjas, millest johtus ka eelmainitud põhiseaduslikkuse järelevalve kohtuasi nr [3-4-1-54-13](#)), aga sellelgi juhtumil olid probleemi tuumaks ennekõike PS § 76 esimese lause tõlgendamise seotud lahkarvamused.

Kaudselt saab PS § 76 problemaatikaga seostada ebaselgust kriminaalmenetluse edasise kulu osas, kui Riigikogu otsustaks immuniteedi mitte ära võtta, kuna KrMS ei näe sellisel juhul ette alust ka kriminaalmenetluse lõpetamiseks. 2015.a jõustunud erisätet Riigikogu liikme kuriteo aegumise peatumise kohta (Riigikogu liikme staatuse seaduse § 18¹) võib samas mõista ka kui seadusandja teadlikku otsust vältida kriminaalmenetluse lõpetamist sellises olukorras. KarS § 81 lõikes 8 ettenähtud aegumise uuenemise keeld viieteistkümne aasta möödumisel riigikogu liikme puutumatus juhtudel ei kohaldu ning kuriteo aegumine ei uuene enne, kui Riigikogu annab nõusoleku koostada Riigikogu liikme kohta süüdistusakt või kui Riigikogu liikme volitused lõpevad. Mitme järjestikuse mandaadiga Riigikogu liikme puhul võib selline kriminaalasi püsida neil asjaoludel teoreetiliselt avatuna aastakümneid, näiteks kui nõusoleku andmisest on keeldunud mitu järjestikust Riigikogu koosseisu.

Prokurör: reguleerima peab olukorra, kus riigikogu immuniteedi ära ei võta ning seetõttu menetlusega jätkata ei ole võimalik.

PS § 76 esimene lause on seevastu tekitanud arvukaid küsimusi. Sellest tulenevalt on Riigikogu liikme puutumatus kuni äravõtmiseni absoluutne, aga see ei tähenda, et parlamendiliikme suhtes ei tohi teha ühtegi kriminaalmenetluslikku toimingut. See ei tähenda ka seda, et puutumatus poleks võimalik Riigikogu otsusega kõrvaldada. Kui Riigikogu liikme suhtes tehakse immuuniteediga kaetud menetlustoiminguid, pole tegemist puutumatuse (õiguspärase) piiramisega, vaid kui neid toiminguid tehakse kooskõlas seaduse ja põhiseadusega, siis nõnda just respektieritakse parlamendiliikmete puutumatus, s.t rakendatakse nende suhtes loodud erandeid (Kalmo, 2012).

Riigikohus on omakorda toonitanud eelmainitud lahendis, et PS § 76 esimene lause peab vältima Riigikogu liikmete meelevaldset ja üksnes täitevvõimu esindajate otsustustest lähtuvat allutamist sellistele riikliku sunni meetmetele, mis võivad oluliselt takistada rahvaesindaja ülesannete täitmist.

Prokurör: Süüdistusakti koostamiseks/esitamiseks on vaja riigikogu enamuse toetust. Riigikogu liige ei tohiks kriminaalmenetluses olla tõstetud kõrgemale kui teised Eesti Vabariigi elanikud. Kuritegu ei ole enamasti seotud riigikogu tööga, mistap ei peaks riigikogu liikme kuriteo menetlemine olema kuidagi eriliselt reguleeritud. Praegusel juhul võib (enamasti ei realiseeru, sest riigikogu liikmed on eetilised) kontrollimehhanism muutuda kaitsevahendiks ning kohati võib jääda mulje, kus Eesti riik on asunud riigikogulasi kaitsma Eesti riigi eest.

Saab nõustuda Riigikohtu määratlusega, mille kohaselt „Riigikogu liikme puutumatus seisneb üldjuhul keelus kohaldada Riigikogu liikme suhtes teatud riikliku sunni meetmeid või teha seda ilma meetme kohaldajast sõltumatu otsustaja eel- või järelkontrollita.“ Põhiseadus ei ava Riigikogu liikme üldise puutumatuse täpsemat sisu ja jätab seadusandjale küllaltki avara otsustusruumi küsimuses, milliseid sunnimeetmeid ja millises korras tohib Riigikogu liikme suhtes kohaldada. Samas ei ole seadusandja otsustusruum Riigikogu liikme puutumatuse sisustamisel piiramatult. PS § 76 esimene lause välistab Riigikogu liikme puutumatuse kehtestamise sedavõrd kitsa või ebatõhusana, et see moonutaks puutumatuse olemust, jättes kaitse alt välja selle instituudi tuuma⁸. Kriitilises situatsioonis, sh arvestusega, et kriminaalmenetluse väärkasutamine ei ole välistatud, peab just puutumatuse kord tagama kuritarvituste ärahoidmise. Teiselt poolt ei tohi juba tulenevalt demokraatliku õigusriigi ja riigivõimu seaduslikkuse põhimõtetest muuta Riigikogu liikmeid puutumatuse instituudi abil karistamatuteks või anda neile õigusi, mis kahjustavad ebaproportsionaalselt avalikku korda või teiste isikute õigusi ja huve. Neid proportsioone on Riigikohus käsitlenud ka otsuses nr [3-4-1-54-13](#).

Eelkõige on leitud, et puutumatus kaitseb Riigikogu liikme isikuvabadust olukorras, kus on vaja tagada temapoolne rahvaesindaja rolli täitmine. Ka eelmainitud Riigikohtu lahendis tuuakse esile, et esmajoones ja peamiselt saavad rahvaesindaja ülesannete täitmist takistada sellised riikliku sunni abinõud, millega kaasneb Riigikogu liikmelt isikuvabaduse võtmine või selle piiramine. Nii on alates 2015.a kehtivas KrMS peatükis 14¹ erireeglid kahtlustatavana kinni pidamiseks, sundpaigutamiseks ekspertiisi tegemiseks ravisutusse, vahistamiseks või sundtoomiseks, aga ka isiku läbivaatuseks.

⁸ Sama ka RKPJKo [3-4-1-54-13](#)

Riigikogu liikme puutumatus võib mõnikord laieneda ka juhtumitele, mis pole seotud saadikult isikuvabaduse võtmise ega selle piiramisega (sama on möönnud ka Riigikohus otsuses nr [3-4-1-54-13](#)). Alates 2015.a näeb KrMS ette eriregulatsiooni nt ka Riigikogu liikmete suhtes läbiviidavate jätitustoimingute ja läbiotsimiste suhtes ning Riigikogu serverites oleva kirjavahetuse väljanõudmiseks.

Põhimõtteliselt käsitles ka Riigikohtu 2014.a lahend nr [3-4-1-54-13](#) sarnaste piirangute seadmise võimalust, mööndes, et „*Arvestades seadusandja avarat otsustusruumi Riigikogu liikme puutumatuses, poleks /.../põhiseadusega vastuolus, kui seadusega oleks ette nähtud sõltumatu eelkontroll vähemalt mõningate Riigikogu liikmega seotud paikade läbiotsimiseks.*“ Põhjuseks toodi põhjendatult see, et ka läbiotsimine võib Riigikogu liikme ametiülesannete täitmist mõjutada. Seda näiteks siis, kui see leiab aset Riigikogu tööruumides, või kui Riigikogu liikmelt võetakse ära teabekandjad, mis sisaldavad tema ametiülesannete täitmiseks olulist informatsiooni, või kui läbiotsimise käigus võidakse hankida teavet, mis ei ole uuritava kuriteoga seotud ja mida hiljem on võimalik kasutada poliitilise protsessi mõjutamiseks. Põhimõtteliselt saab samu argumente pidada asjakohasteks ka jätitustoimingute puhul, kuigi on raske hinnata, kas neid ka seadusemuudatuse tegemisel silmas peeti (Riigikogu liikme staatuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus 396 SE seletuskirjades on jätitustoimingute eriregulatsiooni põhjendatud suhteliselt üldsõnaliselt, märkides pelgalt, et see toiming riivab intensiivselt Riigikogu liikme mandaadi teostamist). Nii või teisiti rõhutas Riigikohus ka läbiotsimisest rääkides, et Riigikogu liikme juures toimuva läbiotsimise puhul saaks erikorra kehtestamist pidada põhiseaduspäraseks vaid juhul, kui see ei ohusta ebamõistlikult menetlustoimingu eesmärki (otsuse p 56, 39, 42). Tuleb ka silmas pidada, et Riigikohtu lahendi tegemise ajal oli seaduse kohaselt võimalik Riigikogu liikme suhtes läbiotsimist teha ka prokuröri määruse alusel; alates 2016.a sügisest on läbiotsimiste puhul eelduslikult sõltumatu eelkontroll kohtuniku näol.

Tuleb tunnistada, et erinevad riikliku sunni meetmed takistavad rahvaesindaja ülesannete täitmist väga erineval määral ja nii on peetud PS § 76 esimese lausega täielikult kooskõlas olevaks sedagi, kui Riigikogu liikme puutumatus sisu on erinevate sunniabinõude puhul erinev (vt ka nr [3-4-1-54-13](#)). Riigikohtu hinnangul peavadki mõnel juhul kaitseabinõud (erimenetlus) Riigikogu liikme puutumatuses tagamiseks olema erinevate sunnimeetmete puhul erinevad: „*See, kas ja kui, siis milline erikord tuleb luua ühe või teise sunniabinõu kohaldamiseks Riigikogu liikme suhtes, et PS § 76 esimese lause nõuded saaksid täidetud, oleneb ühelt poolt sellest, mil moel ja määral konkreetne meede rahvaesindaja ülesannete täitmist takistab, ja teisalt selle meetme olemusest ning eesmärgist. Mida suuremal määral abinõu Riigikogu liikme ülesannete täitmist ja seega ka Riigikogu tööd mõjutab, seda kõrgemaid nõudmisi tuleb puutumatuses tagamiseks esitada meetme kohaldamise eel- ja/või järelkontrollile.*“ Peamine on siiski see, et Riigikogu liikme puutumatus ei tohi ebamõistlikult kahjustada meetme eesmärkide saavutamist.

Vahekokkuvõtteks saab seega öelda, et kuigi saadikupuutumatus on oma olemuselt loodudki piiranguna kriminaalmenetluse teostamisele (sh korruptsiooni- ja teiste latentsete kuritegude uurimisele), ei tulene PS §-st 76, et see piirang peaks või võiks ulatuda korruptsioonikuritegude menetlemise sisulise ja ülemäärase takistamiseni. Tuleb nõustuda käsitlusega, mille kohaselt võib Riigikogu liikme puutumatus kaitseks seadusega kehtestatud kord osutada põhiseadusvastaseks nii kaitseabinõude liigse nõrkuse kui ka ülemäärase tugevuse korral (Sarv 2017).

PS § 76 esimene lause määratlemine seadusandja poolt

Niisiis ei tõusetu korrupsioonikuritegude menetlemise tõkestamise võimalikkus mitte niivõrd PS § 76 enda, vaid seadusandja poolt valitud reeglite küsimusena. Eriti määrav on siinkohal see, kuidas on seadusandja üritanud mõtestada PS § 76 esimeses lauses sisalduvat. Järgnevad mõned immuuniteediga haakuvaid menetluspiiranguid puudutavad tähelepanekud, mille edasisel analüüsimisel oleks võimalik anda täpsem hinnang sellele, kas kaasnevad menetlustakistused on proportsionaalsed.

Enne aga tuleks siiski korrata, et erinevate lisandunud piirangute kõrval kehtib alates 2015.a ka Riigikogu liikmeid puudutav kuriteo aegumise erand. Riigikogu liikme staatuse seaduse § 18¹ näeb ette, et kui Riigikogu liige on kahtlustatav kuriteo toimepanemises, siis selle kuriteo aegumine peatub. Kuriteo aegumine uueneb, kui Riigikogu annab nõusoleku koostada Riigikogu liikme kohta süüdistusakt või kui Riigikogu liikme volitused lõpevad.

Kindlasti võtab nimetatud säte mõnevõrra maha pinget kuriteo aegumise osas, kuid samas tuleb arvestada, et mõistliku menetlusaja tagamise nõuded jäävad tavapäraseks. Ka ei aita võimalus menetleda kriminaalasja nõ kauem kaasa tõendite kvaliteedi tagamisele ega ka menetluse tõhususele. Paraku avaldavad erinevatele kriminaalmenetluslikele toimingutele kehtestatud piirangud ja täiendavad nõuded mõju just kahele viimati nimetatud aspektile.

Prokurör: Erinevad saadikupuutumatus eemaldamise menetlused on olnud väga erineva pikkusega. Need võivad aega võtta ühest kuust pooleteise aastani. Erisused tulenevad ka sellest, kui kahtlustatav saab riigikogu liikmeks menetluse jooksul, kuid ka neid juhtumeid on kaks, kus reaalne kogemus on väga erinev. Jaanus Tamkivi näiteks läks riigikokku asendusliikmena menetluse ajal ning kokkuvõtlikult võttis immuuniteedi äravõtmine aega üks kuu ning ei takistanud menetlust, sh käis menetlev prokurör koos peaprokuröriga õiguskantsleri büroos oma taotlust põhistamas. Samas Toobali-Laasi puhul kestis kogu protsess pea poolteist aastat, mille kestel põhimõtteliselt seisis kogu menetlus, kuna ühtegi toimingut sellel perioodil teha ei saanud. Asja venimine tekkis ka selle tõttu, et õiguskantsler tagastas esimese taotluse.

Teine oluline piiranguid lõdvendav reegel sisaldub KrMS § 382² lg-s 5, mis näeb ette, et kõnealuse paragrahvi lõikes 1, 3 või 4 nimetatud (Tallinna Ringkonnakohtu esimehe, Riigikogu põhiseaduskomisjoni või õiguskantsleri) nõusolekut ei ole toiminguks tarvis, kui Riigikogu liige tabatakse esimese astme kuriteo toimepanemiselt. Lõige 6 märgib siiski, et sel juhul teatakse menetlustoimingu tegemisest viivitamatult riigi peaprokurörile ja Riigikogu esimehele.

Allpool on esitatud KrMS §-s 382² ettenähtud eriregulatsioon teatud toimingute puhul ning vastavalt asjassepuutuvad analüüsikohad:

1. **Kahtlustatavana kinnipidamine** (lg 3) - Riigikogu liiget saab enne süüdistusakti koostamiseks nõusoleku saamist kahtlustatavana kinni pidada, kui selle kohta on saadud riigi peaprokuröri kirjaliku põhjendatud taotluse alusel Riigikogu põhiseaduskomisjoni nõusolek.

Prokurör: puutumatus küsimus kerkib esimesel toimingul, kus riigikogu liiget käsitletakse kahtlustatavana.

Riigikogu komisjoni töökorraldust, sh otsusevõimelisust, reguleerib Riigikogu töökorra seadus. Kahtlustatavana kinnipidamine on enamasti toiming, mille eelduseks on teatav

ootamatus. Kui selle toimingute tegemise tingimuseks on arutelu põhiseaduskomisjonis, siis on selle eelduse toimimine küsitav. Seejuures ei ole asi mitte vaid aegavõtva protseduuri järgimises (eeskätt nt suveperioodil), vaid ka suhteliselt laias ja mitmekesisel isikute ringis, kes menetlusteabele ligi pääsevad. On küsitav, kas ja kuivõrd, arvestades ka Riigikogu liikmete indenniteeti (PS § 62: *Riigikogu liige ei kanna õiguslikku vastutust poliitiliste avalduste eest Riigikogus või selle organites*) on võimalik piirata menetlusteabe edasist levimist, isegi kui arvestada KrMS §-s 214 ettenähtud tagatise kohtueelse menetluse andmete levimise vältimiseks. Tulenevalt lõikest 5 ei kehti komisjoni nõusoleku nõue esimese astme kuriteo toimepanemiselt tabamise korral, mis tähendab, et vähemalt raskemate ja selgemate altkäemaksu võtmise ja andmise juhtumite korral neid küsimusi ei teki. Ei ole välistatud, et see ongi kohane piir. Siiski võiks analüüsida, kas ka selline sisuliselt absoluutne teise astme kuritegude puhul kahtlustatavana kinnipidamise välistamine on alati õigustatud. On arusaadav, kui 48-ks tunniks vabaduse võtmise võimalused on tugevasti pärsitud siis, kui see takistab rahvaesindaja osavõttu Riigikogu organite tööst. Riigikohtu ülalviidatud lahendis on toodud selleks järgmine asjakohane näide: „Näiteks võib ette kujutada situatsiooni, kus ajaks, mil Riigikogu asub otsustama umbusalduse avaldamist Vabariigi Valitsusele, peaministrile või ministrile (PS § 65 p 13), kutsutakse kriminaalmenetluses tunnistajana ütlusi andma üks või mitu Riigikogu liiget, kelle häälest on umbusaldushäätuse tulemus. Seda võimaldab seadus oleks tõenäoliselt PS § 76 esimese lausega vastuolus.“ Küll aga ei pruugi selliseid ohte seadusandliku võimu toimimisele ja demokraatiale tuua kaasa Riigikogu liikme kinnipidamine Riigikogu istungivabal nädalal või näiteks suvel.

2. **Tõkendi kohaldamine**, sh kõrgendatud reeglid vahistamisele (lg 1 ja 3) – vahistamise kohaldamiseks on taas kord vajalik põhiseaduskomisjoni nõusolek, muude tõkendite (st sisuliselt elukohast lahkumise keelu) kohaldamiseks Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusolek. Arusaadavalt lisandub vahistamise korral ka tavapärane menetlus maakohtus, kuna vahistamise otsustab kohus. Siin ei tõusetu muid suuremaid küsimusi peale selle, kas põhiseaduskomisjon jõuab vajaliku seisukoha vastuvõtmiseni piisavalt kiiresti, et kohus saaks isiku vahistada enne, kui realiseeruvad ohud, mida vahistamisega üritatakse vältida. Elukohast lahkumise keelu kui tavapäraseima tõkendi kohaldamisel esineb mõnevõrra kurioosne olukord, kus esmalt tuleb Tallinna Ringkonnakohtu esimehel riigi peaprokuröri põhistatud taotluse alusel teha omakorda põhistatud määrusega otsustus, kas ta nõustub tõkendi kohaldamisega; kui jah, siis tuleb omakorda prokuröril koostada tavapärane määrus elukohast lahkumise keelu kohaldamiseks. Ka tõkendite puhul kehtib erand esimese astme kuriteo toimepanemiselt tabamise juhtudele.
3. **Sundpaigutamine ekspertiisi tegemiseks raviasutusse** (lg 3) – vajalik on põhiseaduskomisjoni luba. Ei tekita täiendavaid küsimusi.
4. **Sundtoomine** (lg 3) - vajalik on põhiseaduskomisjoni luba. Põhimõtteliselt tõusetuvad siin samad küsimused, mis kahtlustatavana kinnipidamise puhul. Tuleb arvestada, et KrMS § 139 lg 2 p 2 kohaselt võib sundtoomist kohaldada ka siis, kui isiku varasem väljakutsumine võib takistada kriminaalmenetlust ja kui ta keeldub uurimisasutuse või prokuratuuri korraldusel vabatahtlikult kaasa tulemast. Kõnealusel juhul on seega äärmiselt oluline, et isik ei teaks, et teda kavatsetakse sundtuua, ning toiming tuleb teha kiiresti. Riigikogu liikme puhul on sundtoomine neil asjaoludel tõenäoliselt välistatud.

Kuigi ka sundtoomisele allutatud isikut võib kinni pidada kuni nelikümmend kaheksa tundi (KrMS § 139 lg 5), on see siiski vaid äärmine erand – sundtoomise eesmärk on ikkagi konkreetse menetlustoimingu tagamine, milleks reeglina on mõni tund kestev ülekuulamine. Seetõttu on kindlasti arutelukoht, kas alati ja igasugustel asjaoludel toimuv sundtoomine (sh nt Riigikogu istungivabal perioodil, kus põhiseaduskomisjongi korraliselt koos ei käi) takistab tööd Riigikogus.

5. **Läbiotsimine** (lg 1) – kui läbiotsimine ei puuduta Riigikogu hoonet, siis võib Riigikogu liikme suhtes enne süüdistusakti koostamiseks nõusoleku saamist teostada läbiotsimist, kui selle kohta on saadud riigi peaprokuröri kirjaliku põhjendatud taotluse alusel Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusolek. KrMS § 382⁴ lg 1 kohaselt jõustub Tallinna Ringkonnakohtu esimehe määrus, millega antakse nõusolek läbiotsimise tegemiseks Riigikogu liikme suhtes enne süüdistusakti koostamist, selle allakirjutamisega. Asetades need sätted KrMS § 91 konteksti, võib järeldada, et just nimetatud määrus on ilmselt ühtlasi kohtumäärus, mille alusel läbiotsimine tehakse ja eeluurimiskohtuniku täiendavat määrust enam vaja pole (vrld teistsugune sõnastus tõkendi puhul). Esimese astme kuriteo toimepanemiselt tabamise juhtumil toimub läbiotsimine tavapärasel korral. Läbiotsimise puhul tekitab ehk kõige enam küsimusi olukord, kus Riigikogu liikme kodu puutumatus ja eraeluline sfäär põimuvad teiste isikute valdustega. Nimelt on seadusandja mingil põhjusel sõnastanud nõu immuniteedipiirangu järgmiselt: „*Riigikogu liikme suhtes võib /.../ teostada läbiotsimist*“ kui läbiotsimise enda regulatsioon (KrMS § 91) määratleb erandite kohaldamise järgmiselt „läbiotsimine notari- või advokaadibüroos või ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötleva isiku **juures**“. Kuigi jääb selgusetuks, mil moel täpselt kellegi „suhtes“ tehtav läbiotsimine peaks erinema kellegi „juures“ tehtavast läbiotsimisest, aimdub siit ometi, et „suhtes“ on avaram kui „juures“. Kui kellegi „juures“ toimuvat läbiotsimist saab loogiliselt seostada isiku elu- või peatumiskohaga, siis väga laialivalguva tõlgenduse korral võib läbiotsimiseks kellegi „suhtes“ pidada igasugust läbiotsimist, kus selle isiku eraelu sfäär võib otsingute alla sattuda. Seega jätab selline sõnastus segaseks, kas Riigikogu liikme ema, õe või isegi sõbra juures on võimalik teha tavakorral läbiotsimist, kui on ette aimata, et otsingute sekka võivad sattuda Riigikogu liikme isiklikud asjad. Veelgi ilmsem on probleem siis, kui läbiotsimist on vaja teha Riigikogu liikmega koos elava pereliikme juures ja seda näiteks Riigikogu liiget mitte puudutava kuriteoga seoses. Neid võimalikke juhtumeid silmas pidades oleks mõistlikum, kui Riigikogu liiget puudutava läbiotsimise erikord oleks selgemini piiritletud juhtumitega, kus läbiotsimine võib ka tõesti ohustada Riigikogu liikme ametiülesannete täitmist. Tuleb mõnda, et Riigikohus leidis kohtuotsuses nr [3-4-1-54-13](#), et põhiseadusega ei oleks vastuolus isegi see mitte, kui läbiotsimiseks ei oleks seaduse tasandil üldse erikorda kehtestatud.

Prokurör: Probleem võib tekkida, kui riigikogulase lähedane on kahtlustatav. Hetkel on regulatsioon ebaselge ning seda tuleb tõlgendada. Regulatsioon võiks olla selge ning siis ei tekiks ka segadust, hetkel on üks selline menetlus käimas, vaatab, kas lahendus sobib. Eelkõige tekib probleem nt ühisvara arestimise puhul vms. Kuid ei saa välistada probleeme ka läbiotsimisega või muude toimingutega.

6. **Riigikogu hoonetest asitõendite, dokumentide ning sidevahendite väljastamine ja Riigikogu serverites asuva Riigikogu liikme tööalase kirjavahetuse väljaandmine** (lg 2, 4) - vajalik on riigi peaprokuröri kirjaliku põhjendatud taotluse alusel antud

õiguskantsleri nõusolek. Selle toimingu suhtes eraldiseisvalt olulisi küsimusi ei teki, kuna siin on fookuses tõepoolest eelduslikult Riigikogu tegevust/rahvaesindajate tööd puudutav dokumentatsioon ja kommunikatsioon ning õiguskantsler on sõltumatu põhiseaduslik institutsioon, kes on juba põhiseaduses järgi immuuniteedimenetluse kaasatud. On oluline, et KrMS § 382³ lg 2 kohaselt jätab õiguskantsler nõusoleku andmata üksnes siis, kui menetlustoimingu tegemine oleks ilmselgelt põhjendamatu. Selline sõnastus on kohane ka Eesti rahvusvaheliste kohustuste kontekstis korruptsioonivastase võitluse valdkonnas. Nimelt tuleneb [Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastane konventsiooni](#) artiklist 38, et Eesti kohustub võtma meetmed, et julgustada kooskõlas oma õigusega riigi ametiasutuste ja ametiisikute ning kuritegude uurimise ja nende eest vastutusele võtmise eest vastutavate asutuste koostööd, sealhulgas viimatimainitud asutustele nende taotlusel kogu vajaliku teabe andmist. Sama kohustus tuleneb [Euroopa Nõukogu korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsiooni](#) artiklist 21.

7. **Läbivaatus** (lg 1) – vajalik on Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusolek. Tegemist on piisavalt invasiivse ja ka isikuvabadust piirava toiminguga, mille puhul teatud kõrgendatud nõuded on mõistetavad.
8. **Vara arest** (lg 1) – vajalik on Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusolek. Kahjuks ei selgu vastava seaduseelnõu 396 SE seletuskirja(de)st, miks on justnimelt selle toimingu puhul, mis ei piira eraldiseisvalt Riigikogu liikme isikuvabadust ega puuduta ka Riigikogu tegevust, tarvilik erikord. Samas tuleb möönda, et enne 2015.a kehtis selles küsimuses samuti eriregulatsioon ja vastava loa andis õiguskantsler.
9. **Jälitustoimingud** (lg 1) - vajalik on Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusolek. Määrust, millega antakse nõusolek jälitustoimingu tegemiseks, ei tutvustata isikule, kelle suhtes jälitustoimingut tehakse. Seadus ei anna otsust vastust sellele, kas Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusoleku määramine asendab jälitustoimingu loa määramist, mida korralduslikult annavad välja sõltuvalt toimingust kas prokuratuur või maakohtu kohtunik, või peavad nemad omakorda toiminguks loa andma. KrMS § 126¹⁶ (ja KrMS § 385 p 5) näeb ette, et KrMS-s nimetatud alusel kohtu poolt jälitustoiminguks antud loa andmise määramise peale võib esitada määruskaebuse KrMS 15. peatükis sätestatud korras. KrMS § 387 lg 2 p 2 näeb ette ka võimaluse esitada määruskaebus Riigikohtule, kui vaidlustatud kohtumääruse on teinud ringkonnakohtu. Seadus ei anna ühest vastust, kas see kaebetee on avatud ka KrMS § 382² alusel tehtud Tallinna Ringkonnakohtu esimehe määruse puhul. Igal juhul ei aita seaduses valitsev selgusetus loa andmise määramise ja nõusoleku andmise määramise vahelkordade ja kaeberežiimide osas kaasa sujuvale võitlusele peitkuritegevusega. Rohkem kui teiste toimingute puhul väärib jälitustoimingute puhul tähelepanu KrMS § 382² lg-tes 5 ja 6 sätestatud *flagrante delicto* erand. Selle kohaselt ei ole Tallinna Ringkonnakohtu esimehe nõusolekut tarvis menetlustoimingute tegemiseks Riigikogu liikme suhtes, kui ta tabatakse esimese astme kuriteo toimepanemiselt. Jälitustoimingute kontekstis tekib küsimus, mida tähendab „tabamine kuriteo toimepanemiselt“. Ilmselt ei ole välistatud neile sätetele tuginemine ka olukorras, kui õiguskaitseasutus saab oma töö käigus väga konkreetseid andmeid, mis viitavad I astme kuriteo toimepanemisele Riigikogu liikme poolt. Jälitustoiminguks loa andmist otsustaval kohtul tuleb lähtuda neist asjaoludest, mis on tal teada otsustamise momendil (*ex ante*-

käsitlus), ja kohtule pole võimalik ette heita seda, et ta ei võtnud arvesse asjaolusid, mis ei olnud lahendit tehes teada (vt ka Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16. detsembri 2014. a määrus kriminaalasjas nr 3-1-1-68-14, p 24.2). Seega ei saa jälitustoiminguks antud loa ebaseaduslikkust tingida asjaolu, et selle aluseks olev kuriteokahtlus hilisemas menetluses kinnitust ei leia. Samas näeb KrMS § 382² lg 6 ette, et sellisel puhul tuleb menetlustoimingute tegemisest teatada viivitamatult riigi peaprokurörile ja Riigikogu esimehele. Sõna „tegemisest“ viitab justkui lõpetatusele, mistõttu ei saa ilmselt eeldada teavitamist enne, kui jälitustoiming on läbi. Sellisel juhul ei saa Riigikogu esimehe teavitamist pidada ka menetlussaladuse pidamise seisukohalt ebaseaduslikuks.

10. Lisaks eelnevale mainib KrMS § 382² lg 3 ka seda, et Riigikogu liikme suhtes saab enne süüdistusakti koostamiseks nõusoleku saamist kohaldada **aresti**, kui selle kohta on saadud riigi peaprokuröri kirjaliku põhjendatud taotluse alusel Riigikogu põhiseaduskomisjoni nõusolek. Selle reegli seadusesse lisandumise tagamaid avab eelnõu 396 SE teise lugemise seletuskiri, kus on märgitud: „*Muudatusettepanek nr 11. 11.1. /../ muudatusettepanekuga täiendatakse Riigikogu liikme suhtes kohaldamisele tulevate toimingute loetelu aresti ja ekspertiisi tegemiseks raviasutusse paigutamise, kuna ka need toimingud võivad oluliselt takistada rahvaesindaja ülesannete täitmist, võivad ohustada Riigikogu liikme vaba mandaadi teostamist, ning peavad seetõttu alluma kõrgemale kontrollile. Need toimingud olid ära märgitud ka Riigikohtu Põhiseaduslikkuse Järelevalve Kolleegiumi 17. veebruari 2014.a otsuses (kohtuasja number 3-4-1-54-13) (punkt 40) kui sunnimeetmed, mis peaksid sisalduma Riigikogu liikme puutumatus kaitse institutsioonis.*“ Järelikult on peetud silmas aresti kui isikuvabadust piiravat toimingut, milleks KrMS kontekstis saab olla ilmselt vaid § 138 lg-s 1 nimetatud arest, mida eeluurimiskohtunik võib kohaldada menetleja kutsel ilmumata jäänud väljakutsutu suhtes.

Kõigi eelnevalt loetletud toimingute puhul torkab silma, et erinevate nõusolekute andjate ring on äärmiselt lai (lisaks tavapärasele prokurörile ja eeluurimiskohtunikule ka Tallinna Ringkonnakohtu esimees, Riigikogu esimees, Riigikogu põhiseaduskomisjoni koosseis ja õiguskantsler).

Prokurör: Kehtiv regulatsioon on keeruline, erinev valitsuse liikmetele ja riigikogu liikmetele ning osade toimingute puhul nõuab seadus mitmekordset kontrolli, mille olemasolu ei ole põhjendatud. Kindlasti võiks välja jääda riigikogu komisjoni kontroll, see aeglustab oluliselt protsessi ja lisaks tekib lekkimisoht. Võib tekkida olukord, kus õiguskantsler lubab teha läbiotsimise, kuid põhiseaduskomisjon ei luba näiteks vahistada.

Olemasolevas regulatsioonis tehakse vahet ka I ja II astme kuritegudel, samas selline vahetegemine ei ole põhjendatud ning kuriteod peaksid sellest aspektist olema võrdsed.

Menetlustakistus võib tekkida ootamatute ja/või kiirete menetlustoimingute puhul, nt läbiotsimine, ehk sellistel juhtudel võiks piisata üksnes peaprokuröri loast. Samuti ei ole selge olukord, kus näiteks riigikogu immuniteeti ära ei võta, siis ei tule KrMSist selget alust edasiseks tegevuseks, sest menetluse lõpetamiseks alus puudub, kas siis menetlus lõpuks raugub.

Informatsiooni jagamine, sh erinevate poliitiliste huvidega ringkondades, tipp-poliitikule omistatava peitkuriteo aktiivse uurimise ajal, mil valitseb tõendite kontamineerimise oht, on delikaatne küsimus. Miks seadusandja on selle isikute ringi nii laia ja mitmekesisena määratlenud ei ole selge. Tasuks kaaluda, kas sõltumatu eelkontrollina ei oleks siiski võimalik rakendada suuremal määral kohut (täna sees mõistes: eeluurimiskohtunikku), kelle puhul ei tohiks olla kahtlust sõltumatuses, aga samuti on tagatud ka operatiivsus. Samas saab õigustatuks pidada seda, et prokuratuuri-siseselt on taoliste kriminaalaskjade üle tagatud kõrgeima taseme kontroll ja riigi peaprokurörile on antud eelmainitud toimingute puhul nõu garanti roll.

Kasutatud kirjandus

1. **Hardt, S.** parliamentary Immunity. A Comprehensive Study of the Systems of Parliamentary Immunity of the United Kingdom, France and the Netherlands in a European Context 2013, [\[https://cris.maastrichtuniversity.nl/portal/files/1439730/guid-55b44d63-b482-4e81-b66e-cfc1a4cef467-ASSET1.0\]](https://cris.maastrichtuniversity.nl/portal/files/1439730/guid-55b44d63-b482-4e81-b66e-cfc1a4cef467-ASSET1.0)
2. **Kalmo, H.** Riigikogu liikme puutumatus Juridica 2012 nr 8 lk 597–610
3. **Sarv, J. jt.** Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, 2017 [\[http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&p=76\]](http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&p=76) 17.10.2017
4. Veneetsia komisjon raport. Euroopa Nõukogu, 2014, 33 lk. [\[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e\]](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e) 17.10.2017

Õigusaktid ja kohtu otsused

1. Kriminaalmenetluse seadustik Vastu võetud Riigikogus 12.02.2003, RT I, 26.06.2017, 22 [\[https://www.riigiteataja.ee/akt/126062017022\]](https://www.riigiteataja.ee/akt/126062017022)
2. Põhiseadus Vastu võetud rahvahääletusel 28.06.1992 RT I, 15.05.2015, 2 [\[https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002\]](https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002)
3. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastane konventsioon Vastu võetud 31.oktoobril 2003 New York. RT II 2010, 4, 10 [\[https://www.riigiteataja.ee/akt/13275271\]](https://www.riigiteataja.ee/akt/13275271) 17.10.2017
4. Korrupsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsioon Vastu võetud 27.01.1999. [\[https://www.riigiteataja.ee/akt/78526\]](https://www.riigiteataja.ee/akt/78526) 17.10.2017
5. RKPJKo nr 3-4-1-54-13, 17.02.2014 [\[https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-4-1-54-13\]](https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-4-1-54-13) 17.10.2017

Välisriikide immuniteedi regulatsioon

1. https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026et_protocol_7.pdf
2. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html
3. <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>
4. http://www.thedanishparliament.dk/publications/~media/PDF/publikationer/English/The_constitutional_act_of_denmark_2013.pdf.ashx
5. <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution>